

Dossier

Patrimoni obert

L'arxiu d'empresa com a recurs didàctic
en l'educació secundària obligatòria (ESO):
l'exemple del fons documental de Pinsos
Compostos Rosell SA (Picrosa)

L'arxiu d'empresa com a recurs didàctic en l'educació secundària obligatòria (ESO): l'exemple del fons documental de Pinsos Compostos Rosell SA (Picrosa)

M. Lluïsa FERNÁNDEZ CLARÉS

Arxivera. Arxiu Comarcal del Bages
fernandezcl@ccbages.cat

Article rebut l'abril de 2017; revisat el maig de 2017.

Resum: Aquest article vol mostrar breument el procés de tractament arxivístic desenvolupat per l'Arxiu Comarcal del Bages en el fons documental de l'empresa Pinsos Compostos Rosell, SA (Picrosa). L'objectiu és remarcar la importància de recuperar i tractar aquests tipus de fons per preservar el patrimoni industrial documental català. El tractament i la recuperació dels arxius històrics d'empreses no només ha de servir per conservar la memòria industrial i mantenir aquest llegat únic i irrepetible per a les generacions futures, sinó que també ha de permetre difondre i donar a conèixer el ric patrimoni documental i cultural del país. Inclou una proposta d'utilització del fons com a recurs didàctic en l'educació secundària obligatòria.

Paraules clau: fons documental d'empresa, patrimoni documental industrial, tractament arxivístic, Arxiu Comarcal del Bages, Picrosa, memòria industrial, difusió, recurs didàctic, educació secundària obligatòria.

El archivo de empresa como recurso didáctico en educación secundaria obligatoria (ESO): el ejemplo del fondo documental de Pinos Compostos Rosell SA (Picrosa)

Resumen: Este artículo desea mostrar brevemente el proceso de tratamiento archivístico desarrollado por el Arxiu Comarcal del Bages en el fondo documental de la empresa Pinos Compostos Rosell (Picrosa). El objetivo es remarcar la importancia de recuperar y tratar este tipo de fondos para preservar el patrimonio industrial documental catalán. El tratamiento y la recuperación de los archivos históricos de empresas no solo debe servir para conservar la memoria industrial y mantener para las generaciones futuras este legado único e irreplicable, sino que también debe permitir difundir y dar a conocer el rico patrimonio documental y cultural del país. Incluye una propuesta de utilización como recurso didáctico en la educación secundaria obligatoria.

Palabras clave: fondo documental de empresa, patrimonio documental industrial, tratamiento archivístico, Arxiu Comarcal del Bages, Picrosa, memoria industrial, difusión, recurso didáctico, educación secundaria obligatoria.

The company archive as a didactic resource in secondary education: the example of funds of the Pinos Compostos Rosell SA (Picrosa)

Abstract: This article wants to show briefly the archival processing developed by Arxiu Comarcal del Bages in the Pinos Compostos Rosell (Picrosa) fonds. The target is to highlight the importance of recovering and treating this company archive to preserve the Catalan documentary industrial heritage. The treatment and recovery of the historical fonds of companies not only helps to conserve the industrial memory and keep this only legacy for the future generations, but also allows to spread the rich documentary and cultural heritage of the country. In addition, it includes a proposal to use the archive as a didactic resource in secondary education.

Keywords: company archive, industrial documentary heritage, archival processing, Arxiu Comarcal del Bages, Picrosa, industrial memory, diffusion, didactic resource, secondary education.

Introducció

Els arxius empresarials privats són els que produeixen les empreses privades creades a l'empara de la legislació mercantil. Així mateix, entenem per «empresa» qualsevol tipus de companyia mercantil constituïda legalment mitjançant escriptura pública i inscrita en el Registre Mercantil, d'acord amb el Codi de Comerç i el reglament del Registre.¹

Europa ha estat capdavantera en la preservació de la documentació dels arxius d'empresa, ja que a principis del segle xx va començar a preocupar-se per la potencialitat d'aquests arxius.² Tanmateix, històricament a Espanya l'interès per aquests arxius és més recent, és possible que per la manca de personal especialitzat o d'una legislació específica que en determini la creació i el manteniment. Tot i això, a Catalunya cal assenyalar que en els últims temps s'han multiplicat les iniciatives que posen en valor la importància d'aquesta tipologia d'arxiu: la implantació de sistemes de gestió documental en les empreses;³ l'augment de la preocupació i sensibilitat dels empresaris pel valor probatori, científic i històric de la documentació; el desenvolupament de grups de treball com ara el de l'Associació d'Arxivers - Gestors de Documents de Catalunya i l'organització de postgraus i activats formatius; el projecte de l'Arxiu Nacional de Catalunya, que conjuntament amb l'Institut de l'Empresa treballen amb la finalitat de localitzar i recuperar fons d'empreses desaparegudes o vigents a Catalunya, o l'actuació dels arxius comarcals i municipals que tenen entre els objectius el tractament i la difusió dels fons d'empreses.

Aquest article vol mostrar de manera breu el procés del tractament arxivístic que ha desenvolupat l'Arxiu Comarcal del Bages en el fons documental d'una empresa manresana. L'objectiu és remarcar la importància de recuperar i tractar aquests tipus de fons per preservar el patrimoni industrial documental català, així com presentar una proposta d'ús d'aquest fons com a recurs didàctic en les matèries de Ciències Socials: Geografia i Història de l'educació secundària obligatòria.

1. Orígens i història de l'empresa Picrosa

L'any 1957 l'industrial Rossend Rosell va fundar l'empresa Pinsos Compostos Rosell (Picrosa), amb fàbrica i domicili social a Manresa, dedicada a la fabricació de pinsos compostos per a l'alimentació del bestiar. En concret, el principal producte comercialitzat van ser els Pinsos Ganador.

Cal assenyalar que al llarg de la seva història la direcció de l'empresa i la titularitat de les accions sempre van estar vinculades a les famílies manresanes Rosell i De Carreras.

Durant els anys seixanta i setanta, Picrosa expandeix el negoci amb la diversificació de la producció, sempre dins l'àmbit agropecuari i amb la participació en altres empreses del mateix sector; així mateix, l'any 1974 inaugura una granja i el 1978 un escorxador avícola. De la mateixa manera, cal destacar que l'empresa disposava d'una altra fàbrica a Girona.

1. Respecte a la legislació mercantil aplicable, són bàsicament el Codi de Comerç (Llei 62/2003), el Reglament del Registre Mercantil (RD 1784/1996) i la llei de societats anònimes.
2. Núria Jornet va subratllar que «l'interès pels arxius d'empresa o del món del treball —per reprendre un terme que ha fet fortuna— no és nou. S'han volgut veure les primeres accions d'aquest reconeixement en l'Alemanya de principis de segle xx, quan a recer de la història econòmica a la universitat es descobreix el potencial dels arxius i es creen els anomenats arxius econòmics regionals, el primer dels quals se situa a Rin del Nord-Westfàlia el 1906. En paral·lel grans empreses com ara Krupp (1905) i Siemens (1907) estableixen els seus propis serveis d'arxiu»: «La «public history - histoire appliquée» [en línia]: la història a l'empresa o el potencial de l'arxiu històric», *BiD: textos universitaris de biblioteconomia i documentació*, núm. 3 (1999) <<http://www.raco.cat/index.php/BiD/article/view/16687>> [Consulta: 14/04/2017].
3. Coia Escoda va assenyalar com a elements externs que podrien potenciar la implantació de la gestió documental en les empreses i la conservació dels seus fons: el pes de la història total, la influència de les noves tecnologies pel tractament de les dades quantificables econòmiques i les estadístiques en les futures investigacions, a: «Experiències i necessitats entorn dels arxius d'empresa», *Lligall: revista catalana d'arxivística*, núm. 9 (1995), p. 105-111 <<http://arxivers.com/index.php/documents/publicacions/revista-lligall-1/lligall-09-1/808-07-experiencies-i-necessitats-entorn-els-arxius-d-empresa-1/file>> [Consulta: 14/04/2017].

L'any 1991 la societat es va veure obligada a presentar una suspensió de pagaments, amb un deute acumulat de 1.500 milions de pessetes. En aquest moment, Picrosa estava al capdavant d'un grup d'empreses format per: Productos del Cerdo Vic SA (Procervicsa), de Calldetenes; National Pig Development España i Navobi Española, ambdues de Barcelona; Picrosa Girona; l'Escorxador Avícola i les granges avícoles Costa Brava i Can Rosell, de Manresa. Així, en vista de la impossibilitat de superar les dificultats econòmiques, es redueix el nombre d'empreses. En concret, el 17 de març de 1993 es va signar el document notarial d'acord de dissolució i liquidació de la societat Can Rosell, que gestionava la granja del mateix nom. L'estiu de 1995 es va aturar la producció a la fàbrica de Manresa i se'n van tancar les instal·lacions per concentrar tota la producció a la fàbrica de Girona. Finalment, l'any 2004 es van enderrocar els edificis que havien allotjat la fàbrica de pinsos al carrer de Francesc Moragas de Manresa.

2. Intervenció arxivística

El fons documental de Pinsos i Compostos Rosell SA (Picrosa) de Manresa va ingressar el mes de novembre del 2004 a l'Arxiu Comarcal del Bages (ACBG), gràcies a la donació que en va fer l'empresa. El fons està integrat per 1.713 unitats documentals, amb un volum de 14,7 metres lineals, i comprèn del 1957 al 1994.

En primer lloc, cal assenyalar que l'ACBG n'ha fet el tractament arxivístic, respectant en tot moment el principi de procedència i l'ordre originari que presentava el fons documental. El tractament ha consistit a identificar, classificar, ordenar, catalogar i posar la documentació a disposició pública.⁴

El procés de tractament s'inicia amb la identificació i classificació del fons. El fons s'ha organitzat d'acord amb un quadre de classificació funcional que reflecteix les funcions i activitats de l'empresa i inclou tots els àmbits de gestió. Així, el quadre de classificació està format per les seccions següents:

01. Documentació constitutiva
02. Òrgans de govern
03. Direcció
04. Gestió del patrimoni
05. Finances
06. Gestió econòmica
07. Activitat industrial
08. Gestió comercial
09. Recursos humans

De la mateixa manera, s'ha instal·lat la documentació en capsos i carpetes de material de conservació permanent i tot seguit se n'ha fet la descripció exhaustiva, tenint en compte la *Norma de descripció arxivística de Catalunya* (NODAC),⁵ pel que fa a unitat documental composta (expedient) o simple (document solt), respectant la pràctica administrativa que els ha generat.

Els camps descriptius que s'han utilitzat són: 1. Títol atribuït; 2. Cronologia; 3. Signatura antiga; 4. Suport; 5. Nivell de descripció; 6. Volum; 7. Signatura topogràfica; 8. Descripció consultable; 9. Documentació consultable; 10. Llengües; 11. Signatura antiga, i 12. Abast i contingut de la documentació.

Així mateix, cal destacar que la guia i el catàleg del fons de l'empresa Picrosa de Manresa es pot consultar a l'aplicatiu del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya Arxius en línia.⁶

4. La consulta de documents que contenen dades personals que puguin afectar la seguretat, l'honor, la intimitat o la imatge de les persones, estarà supeditada a la legislació vigent sobre protecció de dades, llevat que la persona n'hagi donat el consentiment. Aquesta reserva s'ha de mantenir fins passats 25 anys de la mort de la persona o, si no se'n coneix la data, 50 anys d'ençà de la producció del document. Llei 10/2001, de 13 de juliol, d'arxius i documents. *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*. (24 juliol 2001), núm. 3437, modificada per la Llei 20/2015, de 29 de juliol, *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* (4 agost 2015), núm. 6927.
5. *Norma de descripció arxivística de Catalunya* (NODAC). [Barcelona]: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació, DL 2007. ISBN 84-393-7445-9.
6. Podeu consultar <<http://arxiusenlinia.cultura.gencat.cat/>>. Arxiu Comarcal Bages; FONS ACBG30-192 / Pinsos Compostos Rosell SA (Picrosa). Autor: Marc Torras i Serra.

3. Contingut del fons

El fons conté documentació de la gestió i administració de l'empresa des dels orígens fins que va tancar. Així mateix, cal destacar que el fons està compost per 1.713 unitats documentals, amb un volum de 14,7 metres lineals, en suport paper, i comprèn del 1957 al 1994: llibres de comptabilitat, expedients, dossiers i documents solts. Les llengües utilitzades són, sobretot, el català i castellà i, de manera molt puntual, l'anglès i el francès.

La part més exhaustiva del fons és la secció sobre la gestió econòmica de l'empresa, de la qual cal destacar la vinculada a la comptabilitat: llibres majors i diaris, estats d'exploració i balanços; la documentació de tresoreria (comprovants d'ingressos i despeses) així com la relacionada amb la fiscalitat (pagament d'impostos).

També és rellevant la secció sobre la gestió financera, amb expedients relatius al repartiment de les accions i als accionistes de l'empresa.

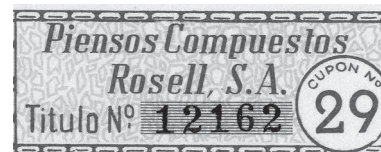
Amb referència a l'activitat industrial, cal remarcar que hi ha una presència important de documentació sobre el proveïment i la producció, sobretot: estadístiques de costos, fitxes de proveïdors i registres de productes.

Respecte a la gestió comercial, cal subratllar que són consultables: els llibres de registre de consums, així com els expedients dels clients.

Per acabar, cal assenyalar que, tot i que d'una manera molt més parcial, el fons també inclou documentació constitutiva (actes i estatus de Pícosa), així com dels òrgans de govern (Junta d'Accionistes i Consell d'Administració), la direcció de l'empresa (correspondència i actes de notaries), la gestió del patrimoni (béns immobles i màquines) i dels recursos humans (sobretot relativa a les remuneracions del personal).

Acció de l'empresa Pínsos i Compostos Rosell SA, Manresa, 1970 (fons ACBG30-192).

Cupó d'una acció de l'empresa Pínsos i Compostos Rosell SA, Manresa, 1970 (fons ACBG30-192).

4. Consideracions sobre el tractament arxivístic del fons Picrosa

La intervenció arxivística ha tingut com a objectiu facilitar un accés efectiu a la ciutadania, garantir una preservació eficient dels documents, així com optimitzar l'ús de la informació. El tractament tècnic dels documents inclou tot un seguit de processos que s'inicien amb la identificació dels fons i les sèries documentals, i que continua amb la classificació —que agrupa els documents per facilitar-ne l'organització i recuperació, a més de situar-los en el context en què s'han produït—, la descripció —que permet un accés eficaç al contingut dels documents— i l'arxivament —que assegura una instal·lació correcta dels documents. Aquests processos arxivístics es plasmen en les eines que regulen les operacions pròpies de la gestió documental: la classificació, en el quadre de classificació i la descripció, en la guia i el catàleg.

El tractament arxivístic i la recuperació de la documentació de la fàbrica Picrosa de Manresa no només ha de servir per conservar la memòria de l'empresa i contextualitzar històricament el sector, sinó que també ha de permetre difondre un important fons documental especialment interessant i valuós per conèixer el procés industrial i el teixit econòmic i social de la comarca del Bages.

De la mateixa manera, el fons de l'empresa Picrosa de Manresa pot ser una eina molt útil per desenvolupar activitats pedagògiques dirigides a alumnes d'educació secundària.

5. Proposta d'ús de la documentació de la fàbrica Picrosa com a recurs didàctic

El fons de la fàbrica Picrosa pot ser un recurs educatiu per als docents per assolir les competències, de dimensió històrica en concret, de les matèries de Ciències Socials: Geografia i Història de l'educació secundària obligatòria, i els continguts que es podrien treballar serien els següents:

*Competències de dimensió històrica de les matèries de Ciències Socials: Geografia i Història i continguts susceptibles de ser treballats a través del fons documental de Picrosa:*⁷

Competència 1. Analitzar els canvis i les continuïtats dels fets o fenòmens històrics per comprendre'n la causalitat històrica.

- La documentació de la fàbrica ens aproparà a moments històrics diferents, com ara la dictadura franquista i l'inici de la democràcia.
- L'anàlisi de la documentació permet relacionar els fets que es produeixen en un àmbit local amb situacions més generals.
- L'observació i lectura dels documents històrics ens ajuda a aprendre a seleccionar i a trobar la informació més rellevant.

Competència 2. Aplicar els procediments de la recerca històrica a partir de la formulació de preguntes i l'anàlisi de fons, per interpretar el passat.

- La consulta del fons Picrosa permet conèixer tipologies documentals diverses, entre d'altres: actes i estatuts constitutius; llibres de comptabilitat; fitxers de proveïdors; estadístiques de producció; documents financers i tributaris.
- La lectura de la documentació possibilita accedir a dades estadístiques, i fer-ne l'anàlisi i una interpretació.

7. *Competències bàsiques de l'àmbit social: Ciències Socials: Geografia i Història. Identificació i desplegament a l'educació secundària obligatòria.* Barcelona: Direcció General d'Educació Secundària Obligatòria i Batxillerat, 2015.

- L'ús del fons de Picrosa és una oportunitat per aprendre a elaborar referències i citacions arxivístiques.

Competència 3. Interpretar que el present és producte del passat, per comprendre que el futur és fruit de les decisions i accions actuals.

- Els documents dels fons Picrosa permeten connexions entre el present i el passat recent. Es pot comparar la informació que proporcionen els documents de la fàbrica amb la premsa actual.
- L'aproximació dels alumnes de secundària als arxius, que juguen un paper fonamental en la transparència i bon govern, pot ser una bona eina per a la seva formació com a ciutadans i pot contribuir a fer que en un futur participin més activament en les activitats públiques i es relacionin millor amb l'administració.⁸
- El fons documental de Picrosa és una font primària molt enriquidora que permet el desenvolupament d'activitats o treballs de recerca, atès que es correspon amb els continguts curriculars de secundària, com per exemple: els sectors econòmics de producció o la segona revolució industrial.⁹

Competència 4. Identificar i valorar la identitat individual i col·lectiva per comprendre'n la intervenció en la construcció de subjectes històrics.

- L'aproximació al passat a través del fons documental de l'empresa Picrosa permet donar a conèixer la missió de tractament documental i recerca que fan els arxius, així com entendre el valor i la importància tant de preservar el passat com de la petjada deixada per les generacions antigues.
- La consulta de la documentació de la fàbrica Picrosa ajudarà els alumnes a prendre consciència de la necessitat d'organitzar i preservar la documentació administrativa i comptable que ens permet reconstruir la seva història però també el coneixement, valoració i difusió

L'aproximació dels alumnes de secundària als arxius, que juguen un paper fonamental en la transparència i bon govern, pot ser una bona eina per a la seva formació com a ciutadans.

dels diferents mètodes de recerca històrica, de la gestió documental i del sistema arxivístic de Catalunya.

- Conèixer la documentació de l'empresa Picrosa permet als alumnes connectar amb el passat recent i a partir d'aquí crear un sentiment de pertinença a una identitat i a un país.

6. Conclusions

Per acabar, voldríem remarcar algunes conclusions:

- L'ingrés d'un arxiu històric d'empresa en un arxiu públic de Catalunya comporta dur a terme tasques preventives per assegurar-ne la correcta conservació i el tractament arxivístic necessari que permeti al públic accedir als fons documentals.
- La importància de conservar els fons documentals de les empreses catalanes per fixar la memòria del passat industrial de Catalunya. En aquest sentit, seria necessari considerar el patrimoni documental com a patrimoni industrial.
- El tractament i la recuperació dels arxius històrics d'empreses no només ha de servir per mantenir la memòria industrial i preservar per a les generacions futures aquest llegat únic i irrepetible, sinó que també ha de permetre difondre i donar a conèixer el ric patrimoni documental i cultural de la comarca del Bages i del país.

8. Xavier Cortés Nadal; M. Luz Retuerta. «La col·laboració de l'Arxiu Comarcal del Baix Llobregat i el Col·legi Mare de Déu de la Mercè de Sant Feliu de Llobregat», dins: *Jornades Educació i Arxius* (5es : 2016: Barcelona). *V Jornades Educació i Arxius: patrimoni documental i centres educatius*, Barcelona: ICE, Universitat de Barcelona, 2016, p. 19-28.

9. Currículum educació secundària obligatòria, Àmbit Social, publicat en el Decret 187/2015, de 25 d'agost, d'ordenació dels ensenyaments de l'educació secundària obligatòria, *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* (DOGC), núm. 6945, de 28 de maig de 2015.

- Els arxius disposen de fons que ens poden permetre construir projectes educatius i motivar els alumnes a conèixer el seu passat.¹⁰ Mitjançant el treball amb fonts primàries podem aconseguir diversos objectius: la participació i implicació activa de l'alumnat; la formació i aplicació del pensament científic i el desenvolupament de l'esperit crític.
- Els arxivers i gestors documentals podem participar de diferents maneres en l'educació dels infants i els joves, però moltes vegades haurem de buscar aliances amb els mestres i professors per dissenyar alguna activitat didàctica orientada als alumnes.¹¹
- Ara només ens queda fer arribar aquest exemple al professorat perquè se'n faci ressò i utilitzi el material. Només d'aquesta manera podrem preservar la memòria de la fàbrica Picrosa i per la part de l'autora millorar la feina feta. ■

10. Amb referència als períodes històrics i els continguts curriculars, segons Gemma Tribó, «des d'un punt de vista educatiu, com més antics siguin els documents més dificultats d'adaptació didàctica ens oferiran i ens exigiran esforços suplementaris: paleografia, llatí, heràldica, etc. Així doncs, encara que puguem dur a terme investigacions escolars sobre l'edat mitjana, és més realista utilitzar fons contemporanis (...)» a: *Enseñar a pensar históricamente: los archivos y las fuentes documentales en la enseñanza de la historia*. Barcelona: ICE, Universitat de Barcelona: Horsori, 2005, p. 111.

11. En aquest sentit, us recomanem que consulteu el web de l'Associació d'Arxivers - Gestors de Documents de Catalunya, que pretén oferir una guia dels primers passos que ha de dur a terme un arxiver per desenvolupar polítiques didàctiques i de difusió, i per plantejar el seu treball col·laboratiu amb els professionals de l'educació. Així mateix, s'hi pot trobar l'aplicatiu «Què puc fer als arxius?», que s'ha concebut per mostrar la potència i la varietat d'activitats que ofereixen els arxius als infants, als joves i a tota la ciutadania. Podeu veure: <http://www.arxivers.com/index.php/educacio/formacio-en-didactica-dels-arxius>.